

УДК 631:331,522,4

С. С. Стоянова-Коваль,
к. е. н., доц. кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Одеський державний аграрний університет

В. В. Попович,
к. е. н., доц. кафедри інформаційних систем і технологій ім. М.О. Брацлавця
Одеський державний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

S. Stoyanova-Koval,
Candidate of Economics, Associate Professor of Accounting and Auditing
Odessa State Agrarian University
V. Popovich,
Candidate of Economics Associate Professor,
Chair of Information Systems and Technology behalf Bratslavtsya M.O.

FEATURES UTILIZATION OF LABOR POTENTIAL IN THE AGRICULTURAL SECTOR

У статті розглянуто чинники впливу на трудовий потенціал в сільському господарстві, досліджено розмежування трудових ресурсів за розмірам підприємств аграрного сектору.

In the article considered factors influencing the employment potential in agriculture, investigated delineation of labor resources depending on the size of agricultural enterprises.

*Ключові слова: трудові ресурси, зайнятість населення, трудовий потенціал, аграрний сектор.
Key words: human resources, employment, labor potential, the agricultural sector.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для вирішення проблеми успішного функціонування сільськогосподарських підприємств усіх форм власності і господарювання необхідно забезпечити ефективне формування і використання насамперед аграрного трудового потенціалу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У економічній літературі проблемам трудового потенціалу надається значна увага. Дослідження у цій галузі присвячені з'ясуванню місця робочої сили в системі виробничих відносин, загальних закономірностей відтворення робочої сили, аналізу проблем зайнятості, галузевому розподілу трудових ресурсів такими вченими, як Д.П. Богиня, О.М. Бородіна, О.А. Бугуцький, О.В. Волкова, В.С. Дієсперов, М.І. Долішній, А.В. Калина, Г.І. Купалова, Е.М. Лібанова, В.Ф. Машенков, Л.І. Михайлова, Й.С. Пасхавер, В.М. Петюх, І.В. Прокопа, А.Б. Соскієв, С.Г. Струмилін, В.Я. Чураков, К.І. Якуба та інші. Проте в аграрній сфері вирішення потребують проблемні аспекти використання трудового потенціалу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

В останні роки на селі спостерігаються негативні тенденції у використанні трудового потенціалу. Участь населення у суспільному виробництві та особистому

господарстві супроводжується низьким рівнем продуктивності праці. У сільськогосподарському виробництві України зайнято 3,1 млн осіб, або 15,6% від загальної чисельності, що значно більше ніж у розвинутих країнах світу, а продуктивність праці у 5—7 разів нижча. В галузях сільської соціальної інфраструктури працює 840 тис. осіб. Масовим явищем в Україні стала праця на присадибних та садово-городніх ділянках, де задіяні, за оцінками фахівців, понад 80% усіх сімей. Демографічне навантаження населення працездатного віку на селі істотно вище, як у місті — його питома вага становить для чоловіків 59,9%, а для жінок — 49,5%. Для сільського населення країни є характерне переважання чоловічої статі в активному трудовому віці, що відповідає специфіці сільськогосподарського виробництва. Подібні явища спостерігаються і в західному регіоні країни [1].

Радикальні реформи системи господарювання, перехід до інтенсивних методів ведення аграрної економіки зумовлюють потребу в такому трудовому потенціалі, якісні характеристики якого повинні найбільш повно відповідати динамічному характеру виробництва і цілям суспільного розвитку. Цього, на жаль, у сільській місцевості досягти дуже важко через складний демографічний стан, занепад системи охорони здоров'я, освіти, соціального розвитку села тощо.

Негативним явищем сучасного етапу розвитку України, слід вважати наявність тіньового сектору економіки, який охоплює 55—60% всього виробництва в державі і в сфері, де задіяно велику кількість трудових ресурсів, особливо молоді.

Оцінка ефективного використання трудового потенціалу можлива лише при правильному аналізі господарської діяльності, що ґрунтується на загальнотеоретичних діалектичних способах. Абсолютне і відносне скорочення чисельності сільського населення вимагає найбільш повного залучення працездатного населення до сфери виробництва та ефективного використання робочої сили.

Кількість трудових ресурсів не завжди пропорційна чисельності населення, а залежить насамперед від його вікової структури. Чим більша частка осіб віком до 16 або понад 60 років, тим менша чисельність трудових ресурсів. Вона може зростати за рахунок додаткового залучення у виробництво людей пенсійного та підліткового віку. Кількість трудових ресурсів можна регулювати й за рахунок зміщення меж працездатного віку, що ми зараз можемо спостерігати в Україні.

Важливим резервом для збільшення трудових ресурсів є поліпшення умов праці, техніки безпеки, охорони здоров'я, що сприяють зниженню смертності та інвалідності осіб у працездатному віці, ліквідації пільг для передчасного виходу на пенсію.

Також на кількість трудових ресурсів впливає статевий склад населення. Збільшення чисельності чоловіків веде до зростання трудового потенціалу держави, оскільки вік їх виходу на пенсію зараз на 5 років більший, ніж у жінок.

У умовах зниження природного приросту трудових ресурсів, великого значення набуває поліпшення їх якісного складу. Прогресивною вважається структура трудових ресурсів, у якій більше осіб до 40 років. В умовах науково-технічного прогресу це найважливіший чинник трудобезпеки майже всіх галузей економіки.

Однією з найважливіших суспільних проблем регіону є підвищення ефективності використання трудових ресурсів у сільському господарстві. Хоча в цьому секторі виробництва зараз офіційно працює близько 3,1 млн чол., але в багатьох господарствах спостерігається найгостріший дефіцит робочої сили. Розглянувши, наприклад, коефіцієнт залучення працездатного населення у сільськогосподарське виробництво західного регіону відзначимо його зменшення. Динаміка зменшення вказаного показника пояснюється міграційними процесами регіону.

Причини цього полягають, у низькій ефективності сільськогосподарського виробництва, низькому рівні механізації і електрифікації багатьох виробництв, демографічних проблемах, відтоку молоді із сільських районів через соціальні причини і невпорядкованість побуту, неадекватності законодавчої бази щодо підтримки державою сільського господарства та виробників сільськогосподарської продукції, відсутності чіткої та послідовної програми фінансування сільськогосподарської діяльності, незавершеності земельної реформи в Україні та тощо [2, с. 226].

Вкрай складною залишається в сільському господарстві й екологічна ситуація. Це зумовлено тим, що земельна реформа здійснюється без урахування екологічних вимог, внаслідок чого зростають площі ерозованих земель, посилюються процеси підкислення, засолення, ущільнення, підтоплення, забруднення ґрунтів, зменшується вміст гумусу.

Виснаження природних, у тому числі земельних і водних ресурсів, продовжує загрожувати здоров'ю населення, економічній стабільності держави. Дослідження доводять, що формування нових землеводів відбувається без урахування інженерної та соціальної інфраструктури. Нині близько 5 млн га орних земель (понад 15%) є деградованими і малопродуктивними. Щорічні втрати гумусу становлять 600—700 кг на 1 га. Оскільки рівень застосування мінеральних та органічних добрив є недостатнім, врожай формується переважно за рахунок природної родючості ґрунтів, однак при цьому посилюється їх деградація [3].

Постійне скорочення залучення трудових ресурсів для всього регіону відбувається, на тлі щорічного загального зменшення сільського населення ще й за рахунок зменшення кількості державних сільськогосподарських підприємств. Відтак, падає й попит на робочі місця в аграрній сфері.

Зайнятість населення виступає одним із головних індикаторів трансформаційних процесів в економіці. Характерною особливістю сільського ринку праці на нинішньому етапі здійснення аграрної реформи є збереження тривалої негативної тенденції зростання обсягів як відкритого, так прихованого безробіття серед сільського населення. Криза впродовж останнього десятирічного періоду призвела до різкого скорочення попиту на робочу силу не лише в сільській місцевості, а й за її межами.

Виявлено, що в останні роки відбувається прискорене вивільнення працівників із сільськогосподарських підприємств. Безумовно, кількість зайнятих в аграрному виробництві при досить високій загальній щільності населення в країні та майже суцільній розораності позаміських територій змушують виокремлювати фактор землезабезпеченості як лімітуючий. На жаль, для України цей показник є не найкращим. Загальна площа сільськогосподарських угідь зменшилась упродовж останніх років. Це вказує на загальне зменшення кількості сільськогосподарських підприємств, і відповідно, вивільнення зі сфери виробничої діяльності працездатного сільського населення. Як відомо, кількість робочих місць у сільськогосподарському підприємстві значною мірою залежить від площі його угідь [1].

Взявши за основу поділ підприємств на групи за площею сільськогосподарських угідь, умовно згрупуємо аграрні підприємства в західному регіоні наступним чином: малі до 500 га, середні 501—3000 га, великі понад 3000 га. Відтак, виявлено, що найбільша кількість сільськогосподарських підприємств у досліджуваному регіоні належить до категорії малих, що становить 80,7% від загальної їх кількості [4; 5; 6].

Слід відзначити, що в малому підприємстві найповніше узгоджуються та реалізуються особисті, регіональні і місцеві економічні інтереси, вони характеризуються особливим соціально-економічним виміром [7].

В організаційно-економічному плані невеликі розміри таких підприємств, їх технологічна, виробнича та управлінська гнучкість дають можливість чутливо реагувати на кон'юнктуру ринку, яка постійно змінюється. За рівнем життя та соціальним статусом його представники належать до більшості населення і є одночасно як безпосередніми виробниками так, і споживачами товарів, що зводить до мінімуму плінність кадрів, максимально забезпечує ефективне використання наявного трудового потенціалу.

Аграрні підприємства середньої категорії залежать від внутрішньої економічної кон'юнктури на відповідних ринках і конкуренції в середині групи.

Ефективне функціонування середніх підприємств вимагає постійного оновлення асортименту продукції та послуг, гнучкого реагування на зміну суспільних потреб за

умови певного захисту їх діяльності на внутрішньому ринку, узгодження інтересів середнього підприємництва з національними. Трудовий потенціал середньої категорії підприємств, в основному, складається із найманої робочої сили, що відповідає вимогам сучасної ринкової економіки.

Функціонування великих підприємств ґрунтується на принципах концентрації та централізації капіталу й виробництва. Вони, здебільшого, і є найбільш перспективними з погляду економічно-організаційного розвитку.

Тенденція збільшення зайнятих в особистих господарствах у сфері аграрної економіки — явище негативне, оскільки особисте селянське господарство (у великій кількості) та малі аграрні підприємства використовують низькопродуктивну ручну працю, зокрема працю жінок, а також подекуди працю дітей.

Така ситуація не є сприятливою для ефективного використання аграрного трудового потенціалу села, однак, на сучасному етапі розвитку аграрної економіки це можна розглядати як тимчасовий вимушений захід регулювання трудових відносин у сільській місцевості.

У перспективі найбільш прогресивним вбачається розвиток великих форм господарювання, що забезпечать суспільно необхідний рівень продуктивності праці, ефективність використання трудового потенціалу, а також ефективність сільськогосподарського виробництва в цілому.

Як вже відзначалось, яскравим прикладом цього є функціонування в досліджуваному регіоні агрохолдингів, котрі мають у своєму активі понад 10 тис. га сільськогосподарських угідь кожний і забезпечують високопродуктивне сільськогосподарське виробництво на базі використання сучасної техніки та передових технологій. Як показує практика, такі аграрні формування сприятимуть інтеграції України до Європейського та світової економічної систем, що посилюватиме їх конкуренцію з іноземними компаніями.

Удосконалення ринкового механізму господарювання, регіональної трансформації в аграрній сфері економіки України нерозривно пов'язані з розвитком та ефективним функціонуванням сільськогосподарських підприємств. З огляду на розміри господарюючих суб'єктів можна виділити, як мінімум три категорії підприємств, що відповідно до загальноприйнятої термінології, визначаються як великі, середні та малі. Відтак кожна категорія має власні інтереси, функції, стратегію розвитку і ринкової поведінки. Спільним для них є забезпечення шляхів організаційно-економічних перетворень економіки.

Виходячи із ситуації, що склалася, з метою ефективного використання трудового потенціалу великим компаніям слід практикувати залучення за субконтрактами малих і середніх підприємств для виробництва окремих компонентів продукції та виконання певних функцій. При цьому мають бути задіяні механізми стимулювання суб'єктів малого підприємництва з боку великих підприємств. Цілком очевидно, що продуктивність праці, її динаміка є одним із вирішальних критеріїв оцінки ефективного використання трудового потенціалу, досконалості економічного механізму функціонування аграрного виробництва.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ефективне використання аграрного трудового потенціалу на всіх рівнях залежить від сукупності матеріально-технічних, соціально-економічних, демографічних і природно-біологічних чинників.

Виявлення механізму їх взаємовпливу показує необхідність і напрями вдосконалення форм і методів регулювання відтворювальних зв'язків трудового потенціалу,

впровадження обґрунтованих заходів із забезпечення його ефективного використання на рівні окремих територій і суспільства загалом, оскільки поліпшення використання трудового потенціалу можна вважати основним джерелом соціально-економічного зростання.

Відтак, переконуємося, наскільки актуальним є аналіз основних чинників, котрі впливають на процеси формування, використання, відтворення сільського трудового потенціалу, його професійну структуру і кваліфікацію, рівень загальної і спеціальної підготовки та рівень ефективності праці, а також розробка пропозицій, суголосних реформам та ринковим відносинам, щодо згаданих процесів.

Література:

1. Статистичний щорічник України за 2009 рік / [за ред. О.Г. Осауленка] // Державний комітет статистики України. — К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2010. — 567 с.

2. Величко О.В. Організаційно-економічні передумови ефективного використання трудових ресурсів сільських територій / О.В. Величко // Науковий вісник Національного аграрного університету / [Редкол.: Д.О. Мельничук (відп. ред.) та ін.]. — К., 2008. — Вип. 124. — С. 224—229.

3. Тарангул Л.Л. Розміщення продуктивних сил: Посібник — К.: Наукова думка, 2010. — 264 с.

4. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2009 рік: / [за ред. М.М. Колібрівського]. — Івано-Франківськ: Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2010. — 530 с.

5. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2009 рік / [за ред. В.Г. Кирича]. — Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2010. — 471 с.

6. Статистичний щорічник Львівської області за 2009 рік: у 2 ч. / [за ред. С.О. Матковського]. — Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2010. Ч. 1. — 2009 — 365 с. Ч. 2. — 2009. — 277 с.

7. Банева І. О. Формирование малого предпринимательства в Украине: проблемы и пути решения / И.О. Банева // ІАЕ УААН, 2002. — Ч. 2. — С. 45.

References:

1. State Statistics Committee of Ukraine (2010), "Statistical Yearbook of Ukraine 2009", Information and Analytical Agency, Kyiv, Ukraine.

2. Velychko, O. V. (2008), "Organizational and economic preconditions for the effective use of human resources in rural areas" *Naukovyj visnyk Natsional'noho ahrarnoho vol.124*, pp. 224—229.

3. Taranhul, L.L. (2010), *Rozmischennia produktyvnykh syl [Productive forces Productive forces]*, *Naukova dumka*, Kyiv, Ukraine.

4. Department of Statistics in Ivano-Frankivsk Region, (2010), "Statistical Yearbook of Ivano-Frankivsk region in 2009". Ivano-Frankivsk, Ukraine.

5. Department of Statistics in the Ternopil region, (2010), "Statistical Yearbook of the Ternopil region in 2009", Ternopol, Ukraine.

6. Department of Statistics in the Lviv region (2010), "Statistical Yearbook of the Lviv region in 2009" Lviv, Ukraine.

7. Baneva, Y. O. (2002), *Formyrovanye maloho predprynymatel'stva v Ukraine: problemy u puty reshennya [Formation of small entrepreneurship in Ukraine: Problems and solutions path]*, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2014 р.